

Gabių mokinių identifikavimo problemos

Agnė Brandišauskienė

Vilniaus kolegijos dėstytoja
Socialinių mokslų (edukologijos) doktorantė
Vilniaus pedagoginio universiteto
Edukologijos katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
Tel. 8 5 279 00 42

Straipsnyje pateikiamos šiuolaikinės gabumų koncepcijos (J. Renzulli, F. Gagne, A. Tannenbaum, R. Sternberg) ir aptariama gabumų sampratos paradigmu kaita. Remiantis tyrimų duomenimis, galima teigti, kad nuo tradicinio statinio gabumo vaizdinio yra linkstama į dinamišką, sąlygojamą genetinių, asmenybės ir aplinkos veiksnių, kuris daugiau konceptualizuoja nagrinėjamą reiškinį, bet nesumažina gabaus vaiko identifikavimo problemų.

Pagrindiniai žodžiai: gabumų samprata, tradicinė ir naujoji gabumų paradigma, gabumų identifikacijos būdai ir problemos.

Įvadas

Mokinių gabumų atpažinimas ir sąlygų sudarymas jų plėtočiai yra sena, visuotinai pripažįstama problema. Daugumos pasaulio mokslininkų darbai tik patvirtina gabių mokinių identifikacijos būtinybę, kaip edukacinio proceso svarbią dalį, nes ji reikšminga daugeliu atžvilgiu. Pirmiausia asmeniniu lygiu, nes ugdymo kokybė turi patenkinti kiekvieno mokinio poreikius ir polinkius (Renzulli, 1999), antra – socialiniu, todėl, kad visų mokinių turimų gabumų atskleidimas nesudarytų prielaidų atsirasti mokymosi aplinkos nepalankiai psichologinei atmosferai. Trečia – tai aktualu ekonominiu ir politiniu lygiu, nes gabumų potencialas yra kiekvienos valstybės žmogiškieji ištekliai. Be to, kaip pažymi J. Van Tassel-Baska (2006), gabių mokinių tinkamas,

aukštos kokybės ugdymas yra jų teisė, o ne privilegija. Tačiau moksliniai tyrinėjimai atskleidžia, kad mokytojai sunkiai atpažįsta gabius mokinius, turi labai mažai specifinių žinių apie šiuos ugdytinius (Drewelow, 1998; Gallagher, 1985; Manning, 2006), o tokia ugdymo realybė gali daryti įtaką pedagogo reikalavimų ir mokinių gebėjimų neadekvačiam santykiui, sukeliančiam mokinių neigiamus išgyvenimus (Csikszentmihalyi, 1997). Todėl, kaip matyti, gabių mokinių identifikavimo problemų nemažėja.

Į gabių mokinių problemas imama gręžtis ir Lietuvoje. Valstybės lygiu įteisinta nuostata plėtoti visų mokinių gabumus: patvirtinta Gabių vaikų ir jaunimo ugdymo strategija (2005) ir programa (2006), veikia papildomo ugdymo įstaigų tinklas, siūlomos programos, vyksta mokymo diferencijavimas – gabūs vaikai gali tenkinti

savo poreikius gimnazijose (pvz., Nacionalinė M. K. Čiurlionio menų mokykla, Kauno technologinio universiteto gimnazija, Vilniaus licėjus), neakivaizdinėse įvairių mokomųjų dalykų mokyklose (jaunųjų matematikų, programuotojų, fizikų, gamtininkų) ir kt. Tačiau, „Gabių vaikų ir jaunuolių ugdymo strategijoje“ pabrėžiama, kad nėra aiškios gabių vaikų ugdymo valstybės švietimo politikos: neišspręstas gabumų atpažinimo būdų ir priemonių klausimas, nėra parengta nė vienos nacionalinės gabių mokinių, išsiskiriančių akademiniais gebėjimais, ugdymo programos, kuri apimtų visus ugdymo etapus (paieškos, atpažinimo, nuoseklus ugdymo) bei įvairius amžiaus tarpsnius, nėra pedagogų, specialiai parengtų dirbti su itin gabiais vaikais.

Pastaruoju metu gabių vaikų ugdymo aspektus nagrinėjo J. Almonaitienė (2000; 2006), R. Dukynaitė (2000), D. Grakauskaitė-Karkocienė (2003), B. Narkevičienė (1999; 2000), B. Narkevičienė, J. Almonaitienė, V. Janilionis (2002), B. Narkevičienė, Šiaučiuikėnienė L. (1999). Šie edukologijos klausimai itin aktualūs šiandien, nes įvairiapusiškas mokinių gabumų plėtojimas skatina teoriniu ir praktiniu lygiu tobulinti integruotą ugdymą bei gali iš anksto disponuoti visų mokinių – ne tik pasižymičių išskirtiniais gabumais – aukštesnių mokymosi rezultatų siekį. Todėl ryškėja aktuali **problema**: koks yra šiuolaikinis požiūris į gabumus, kaip juos galima apibrėžti ir identifikuoti.

Šio straipsnio **tikslas** – apžvelgti gabių mokinių atpažinimo problemas.

Uždaviniai:

- Išskirti vyraujančias gabumų sampratas;
- Apibrėžti naujosios gabumų paradigmos konstrukta;
- Ryškinti gabumų identifikavimo būdus ir su jais susijusias problemas.

Tyrimo metodai: mokslinės pedagoginės psichologinės literatūros analizė.

Gabumų sampratų paradigmos kaita

Gabumų ir talento (t. y. nepaprastų įgimtų gabumų) psichologijos ir edukologijos sąvokos suprantamos įvairiai. Remiantis *tradicine paradigma*, į gabumus žvelgiama kaip į statinį bei uždara fenomeną, ir ši sąvoka pirmiausia yra siejama su intelektualiais ar akademiniais gebėjimais. Siekiant atpažinti ypatingais gebėjimais pasižymičius vaikus, pasitelkiami IQ testai, o mokinių ypatybės turėtų atitikti šį apibrėžimą. Tad, manoma, kad gabus mokinys yra tas, kuris surenka 99 procentus standartizuoto protinių gebėjimo testo taškų. Taigi ankstesnieji mokslininkų darbai, kurie remiasi šia paradigma, dažniausiai grindžiami protinių (intelektinių) gabumų koncepcijomis.

Tačiau, J. S. Renzulli (2000) pažymi, kad protiniai gebėjimai nėra vienintelis konceptas, kuris galėtų apibūdinti gabų vaiką, nes mokiniai gali turėti skirtingų protinių gebėjimų, ir šis vienintelis apibrėžimas negali būti vartojamas šiam sudėtingam reiškiniui paaiškinti. Pastarųjų metų pedagoginiai psichologiniai moksliniai darbai atskleidžia, kad gabumų sąvokos negalima sieti tik su vienu statiniu dydžiu (t. y. tam tikrais intelektualiais gebėjimais), neatsižvelgus į asmenybės polinkius (pvz., motyvaciją), ar į įvairias žmogaus galimybių sritis (pvz., bendravimo, lyderiavimo). Tyrinėtojai siūlo naujus apibrėžimus: nuo natūralaus talento vystymosi laukimo (Gagne, Tannenbaum) iki sėkmingo gebėjimų panaudojimo gyvenimiškose situacijose (Sternberg), ir nurodo įgymių, gebėjimų potencialo ir aplinkos ryšius, taip apibrėždami *naująją paradigmą*. Ji ryškina dinaminį gabumų sampratos vaizdinį, kurį atskleidžia toliau pateikiamos pagrindinės šiuolaikinės gabumų koncepcijos.

J. S. Renzulli, pateikdamas trijų žiedų gabumų koncepciją (*The three-ring conception of giftedness, 1998*), praplečia gabumų sampratą ir

šalia kognityvinių protinių gebėjimų įtraukia ne-kognityvinius požymius – kūrybiškumą ir darb-ingumą (t. y. įsipareigojimą atlikti užduotį). Kaip teigia B. Narkevičienė (2000), mokslininkas nurodo, kokių asmenybės savybių ugdymui reikia skirti išskirtinį dėmesį, kad aukštą gabumų lygį atitiktų aukštas pasiekimų lygis ir pabrėžia pedagoginių sąlygų reikalingumą, tačiau atpažįstant gabius vaikus šis modelis nėra parankus.

A. Tannenbaum (1983), pristatydamas *psychosocialinių gabumų modelį*, išskiria penkis išorinius ir vidinius veiksnius, darančius įtaką gabumams. Mokslininkas šalia bendrųjų ir specialiųjų gebėjimų pabrėžia ne intelekto veiksnių (motyvacijos, teigiamo savęs vertinimo, pasiryžimo siekti užsibrėžto tikslo ir t. t.), aplinkos veiksnių (šeimoms, draugų, mokyklos ir šalies ekonominių, socialinių, politinių ir teisinių institucijų) bei atsitiktinių galimybių (asmens gyvenimo nenumatytų įvykių: šeimoje, darbe ar paties žmogaus kūne) reikšmę. Taigi A. Tannenbaum gabumų modelis sujungia mokinio intelektines ir asmenybės savybes su aplinkos kintamaisiais ir leidžia manyti, kad talentas gali atsiskleisti tik subrendus. Siūlomas gabumų modelis nurodo asmenų potencialą tapti pripažintais atlikėjais ar idėjų kūrėjais tam tikrose veiklos sferose, kurios papildo žmonijos moralinį, fizinį, emocinį, socialinį, intelektinį ar estetinį gyvenimą.

F. Gagne teikiamame diferencijuotame gabumų ir talentingumo modelyje (*Gagne's Differentiated Model of Giftedness and Talent*) ryškiai atskiria gabumų ir talentingumo sąvokas. Gabumus autorius apibrėžia kaip pranašesni veiklos atlikimą vienoje ar keliose žmogaus gebėjimų srityse (intelektinio, kūrybinėje, socioemocinėje ir sensomotorinėje), o talentą sieja su pranašesniu atlikimu vienoje ar keliose žmogaus veiklos srityse (pvz., menai, verslas ir komercija, globė-

jiškos tarnystės, komunikacija, žiniasklaida, mokslas ir technologija, sportas). Taigi mokslininko gabumų ir talento koncepcija yra grindžiama idėja, kad gabumai yra natūralūs žmogaus gebėjimai, o talentai – sistemingai ugdyti gebėjimai, todėl ugdymo (mokymo ir praktikos) procesas suteikia galimybę žmogaus gebėjimus vystyti atskleidžiant talentus. Ši raida, aišku, yra sąlygojama ir asmeninių (inter ir intrapersonali-nių), ir aplinkos veiksnių, todėl F. Gagne modelio centre akivaizdi įtaka tenka aplinkos (mokyklos, šeimos) ir asmenybės veiksnių (vaiko pažiūrų, interesų, o ypač motyvacijos) reikšmei.

R. J. Sternberg sėkmingo intelekto teorijoje (*The theory of successful intelligence, 2000*) pasiūlo gabumų apibrėžties triarchiją modelį ir akcentuoja tris gabumų struktūras: analitinę, kūrybinę ir praktinę. Savo tyrinėjimuose mokslininkas teigia, kad intelektas gali būti apibrėžiamas kaip sėkmės pasiekimo gebėjimas tam tikrame sociokultūriniame kontekste. Šis žmogaus gebėjimas siekti sėkmės priklauso nuo pirmiau minėtų trijų gebėjimų tarpusavio suderinamumo, asmens jėgų panaudojimo ir savo paties trūkumų kompensacijos. Vadinas, teigia R. J. Sternberg, gabumų absoliutinimo sėkmė priklauso nuo asmens, užduoties ir jų „kultūrinio tinkamumo“ sąveikos, tačiau nėra įrodymų, jog žmonės, kurie atskleidžia dvi savo gabumų sferas, yra daugiau ar mažiau sėkmingesni už tuos, kurie pademonstruoja vieną ar visas tris.

H. Gardner daugiasluoksnio intelekto teorijoje (*Gardner's theory of multiple intelligences (1999)*) pateikia septynias intelekto rūšis (intelektinių sugebėjimų tipus): verbalinį, erdvinį, loginį–matematinį, kinestezinį, muzikinį, tarpasmeninį ir vidinį, įrodydamas, kad tam tikras gabumų tipas yra susijęs su kuria nors intelekto forma. Mokslininkas teigia, kad kiekvienas intelektas reprezentuoja kultūriškai vertingą ir są-

lyginai automatišką problemų sprendimo gebėjimų grupę bei turi žmogaus smegenyse ir nervinėje sistemoje pripažintą pagrindą.

Gabumų paradigmos kaitą ryškina ir **L. M. Cohen** (2006), apžvelgdama mokslinėje literatūroje pateikiamas daugiau nei šimtą įvairių kitų mokslininkų gabumų ir talentų koncepcijų. Ji teigia, kad, nors dauguma gabumų sampratų remiasi statinės pasaulėžiūros perspektyva, ima rasti ir dinaminis gabumų vaizdinys. Vis daugiau gabumų sampratų tyrinėjimuose yra teigiama, kad gabumų užuomazgos gali glūdėti genetiniuose praduose, bet jų vystymasis, kaip procesas, labai priklauso nuo įvairių asmenybės ir aplinkos veiksnių. Vadinasi, *pastarųjų metų moksliniuose tyrinėjimuose linkstama charakterizuoti gabumus labiau kaip kompleksinį, daugiaspektinį fenomeną nei tradicinį (statinį)*. Šitai atsiskleidžia dvi skirtingos paradigmos: viena, matoma iš tradicinio gabumų apibrėžimo, ir antra – atspindinti labiau šiuolaikišką, išskleistą, dinamišką požiūrį į gabumus. Frasier M. M. ir kt. (1995) konceptualizuoja *naująją gabumų paradigmą*, teigdami, kad *gabumai yra konstruktas, t. y. psichologinis konceptas, kuris nėra pats savyje tiesiogiai matuojamas, bet jį galima numanyti ir pastebėti bei matuoti per savybes, polinkius ir elgesį, kurie, kaip manytina, yra gabumų atstovavimas*. Taigi, naujoji paradigma apibrėžia gabumus kaip platų ir universalų savybių, polinkių ir elgesio konstrukta. Pasak Manning S. (2006), gabūs mokiniai paprastai atskleidžia savo akademines ir emocines savybes, kurios gali būti aprašytos kaip intensyvios, o kartais net ekstremalios, todėl, pastebėdami tam tikrą „gabiųjų elgesį“ ir ypatumus, mokytojai bendrojo lavinimo klasėse gali atpažinti ir geriau suprasti išskirtinių gebėjimų turinčius mokinius.

Taigi, mokslinės literatūros analizė leidžia manyti, kad šiuolaikinė gabaus vaiko samprata

yra daugiabriaunis, dinamiškas fenomenas. Išskirtinių mokinių gebėjimų atsiskleidimas priklauso nuo įvairių vidinių asmens ir išorinių aplinkos veiksnių, todėl gabumų raiška gali būti įvairaus intensyvumo, pasireikšti skirtingu laiku, nevienodomis aplinkybėmis, vienoje ar kelse srityse. Dabar pabandysime apžvelgti būdus ir kriterijus, kuriais yra remiamasi atpažinti gabius vaikus, bei išryškinti su tuo susijusias problemas.

Gabių mokinių identifikavimo būdai ir problemos

Besikeičianti gabumų paradigma iškelia naujus iššūkius ugdytojams, nes gabumų dinaminis vaizdinys reikalauja iš mokytojo atitinkamo psichologinio, pedagoginio pasirengimo. Kaip jau buvo minėta šio darbo pradžioje, moksliniai darbai leidžia teigti, kad mokytojams yra nelengva identifikuoti gabius mokinius klasėje. G. T. Betts, M. Neihart (1988), tyrinėdami gabių vaikų ugdymo procesą, išskyrė *6 ypatingų mokinių tipus*, iš kurių daugiau nei pusę mokytojams sunku atpažinti:

- *sėkmingieji (lengvai atpažįstami)*, t. y. maždaug apie 90 proc. vaikų, priklausančių šiai grupei, yra identifikuoti gabiųjų programose. Jie gerai mokosi ir gali laimėti aukštų įvertinimų pasiekimų ar IQ testuose;
- *išsiskiriantys (sunkiai atpažįstami)* – tai mokiniai, kurių aukštas kūrybingumo lygis gali atrodyti kaip užsispyrimas, netaktiškumas ar net sarkazmas. Šie vaikai dažnai abejoja dėl autoriteto, gali pateikti mokytojui iššūkį prieš visą klasę. Jie nepaklūsta sistemai ir neišmoksta naudotis savo pranašumu. Jie beveik nesulaukia pripažinimo ir jų sąveika mokykloje ir namie dažnai būna konfliktiška;

- „pogrindiniai“ (*sunkiai atpažįstami*), t. y. vidurinių mokyklų merginos, kartais ir vaikinai, norintys paslėpti savo gabumus. Merginos dažniau slepia savo talentus todėl, kad jas labiau priimtų negabios bendraamžės;
- *išmestieji* (*sunkiai atpažįstami*) – šie mokiniai pyksta ant suaugusių ir savęs pačių, nes ugdymo sistema neatliepia jų poreikių. Jie jaučiasi atstumti ir gali savo pyktį reikšti destruktiviai. Dažniausiai šio tipo ugdytiniai pasižymi neįprastais interesais ir bando siekti savo talentų pripažinimo srityse už mokyklos ribų. Ugdymo institucija jiems atrodo nereikalinga, nereikšminga, o galbūt net priešiška;
- *priskiriami išmestiesiems* (*sunkiai atpažįstami*) – apima gabius vaikus, kurie pasižymi fizinėmis, emocinėmis ar mokymosi negalėmis;
- *savarankiškai siekiantys mokslo* (*atpažįstami*) – šių vaikų gebėjimus mokytojai ir tėvai pastebi labai anksti. Mokiniai pasitiki savimi, siekia žinių ir nori mokytis. Yra gerbiami suaugusių ir bendraamžių ir dažnai pasižymi lyderio gebėjimais bendruomenėje.

Akivaizdu, kad mokinių gebėjimų vertinimo procesą gali apsunkinti ne tik gabumų savokos sudėtingumas, bet ir tam tikri socioemociniai asmens ypatumai. Ugdytiniai gali slėpti savo gabumus, rinkdamiesi bendraamžių grupės palaiškumą, o ne siekti aukštų siekių kurioje nors srityje. Tuomet jų gebėjimų raiška gali būti labai neįprasta, nesuprantama ar net „priešinga“ negu gabaus vaiko mokytojų turimas vaizdinys.

Atskleidžiant mokinių gabumus, kaip pažymi B. Narkevičienė (2000), identifikacijos šaltiniais gali būti: pats mokinys, mokytojas, tėvai (suteikiantys informaciją apie vaiko interesus,

užsiėmimą, laisvalaikį) bei mokslo draugai. Ir nors skiriasi atskiroms sritims gabių mokinių identifikavimo kriterijai ir būdai, autorės nuomone, mokinių gabumų atpažinimo procesui būdingi trys etapai:

- Išankstinis pasirinkimas – pirminė atranka (mokykliniai pažymiai, intelekto ar didaktiniai testai, tėvų ir mokytojų nuomonė).
- Nustatyto gabumo lygio patvirtinimas (individualūs testai, individualūs intelekto ir didaktiniai testai, išskirtiniu atveju – pokalbiai su tėvais ir mokytojais bei „bandomieji užsiėmimai“).
- Nustatyto gabumų lygio tikslinimas siekiant parinkti moksleiviui tinkamą ugdymo programą.

Akivaizdu, kad remiantis šiuolaikine ugdymo praktika, žvelgiant į gabumus per intelekto gebėjimų ir pasiekimų įvertinimus (Gardner, Renzulli, Sternberg), ryškėja du pagrindiniai gabių vaikų *identifikavimo būdai* – tam tikri *testai ir darbų (pasiekimų) vertinimas*. Pirmasis, remiantis *testo įvertinimo kriterijumi*, yra dažniausias ir iki šiol būdingiausias taikomas gabių vaikų identifikavimo būdas. Tačiau, kaip jau minėta anksčiau, šis būdas šiuolaikinės pedagogikos praktikoje nėra jau toks aiškus ir stabilus, kaip manyta anksčiau. H. Gardnerio (1999) septynių intelektų teorija leidžia abejoti, ar vienas intelekto matas, toks kaip IQ, gali būti pakankamas žmonių gabumams apibūdinti. Intelekto ar tam tikrų akademinų gebėjimų testai, kuriuose reikia atsakyti į klausimus, susietus su atmintimi, susiejimu (asociacijomis) ir loginiu mąstymu, tradiciškai neapima teiginių, kurie matuotų divergentinį mąstymą, ir taip ribotai atskleidžia galimą gabių asmenų potencialą. Kaip teigia Girdzijauskienė (2001), atliekant WISC-III, visai neatsispindi nei divergentinis mąstymas (pažintinių procesų matmuo), nei elgesio kompo-

mentas. Taigi, identifikuojant įvairių gebėjimų vaikus šiuo būdu, praleidžiamas kūrybiškumo matmuo, nors jis yra pripažįstamas kaip viena svarbiausių gabių vaikų charakteristikų. Atskira kūrybiškų vaikų grupė pirmiausia gali būti atpažinta naudojant divergentinio mąstymo testus (Gallagher, 1985). Tačiau net ir šie testai gali apibūdinti su šiuo mąstymu susijusias ypatybes, o ne iš tiesų įvertinti patį kūrybiškumą (Almonaitienė, 2000). Vadinasi, kognityviniai matavimai, IQ testai, o kartais net ir kūrybiškumo testai negali atskleisti visų prognozių apie gabių vaikų gebėjimus. Intelektuales ir kūrybiškos elgesio ypatumai turi būti vertinami kultūrinių ir situacinių veiksnių kontekste, todėl aišku, kad nėra vienintelio idealaus būdo, kaip matuoti intelektą ar kūrybinius gebėjimus, ir reikia vengti tam tikro mąstymo stereotipo, kad, žinant mokinio IQ ar kitų testų įvertinimų sumą, galima įvertinti jo protinių ir kūrybinių gebėjimų galimybes (Renzulli, 2000).

Kita dabartinių gabių vaikų atpažinimų alternatyvų yra rėmimasis vaikų pranašesniais pasiekimais nei jų galimo potencialo ar gebėjimų matavimo tyrimu (Gallagher, 1985). Tai atskleidžia antrą gabių vaikų identifikacijos būdą pagal tam tikrą *vertės (ne testo įvertinimo) kriterijų*. Tai yra apie mokinių gabumus mokytojai ar kiti pedagogai, tėvai, bendraamžiai gali spręsti iš jo pasiekimų (rašinių, kūrybinių darbų) analizės, kuri galėtų atskleisti ne tik šių darbų kokybę ir aukštesnį mąstymo gebėjimų (pvz., kūrybos) atlikimo lygį, palyginti su kitais vaikais, bet ir pasiekimų ir darbų kokybės stabilumą. Anot B. Narkevičienės (2000), mokytojo nuomonė gali remtis įvairių situacijų patyrimu, įvertinti kūrybiškumą, idėjų turėjimą, emocinį stabilumą, kai tuo tarpu intelekto ar didaktinis testas rodo vienkartinį pajėgumo paveikslą. Tačiau, pripažįstant šias gabumų įvertinimo metodikas, teigia J. Almo-

naitienė (2000), atsiranda subjektyvumas, kuris buvo nebūdingas pirma minėtiems testams. Palyginti su pastaruoju objektyviu identifikacijos būdu, pasiekimų (darbų) vertinimas turi privalumą – leidžia matyti gabumų vaizdinį kaip dinaminį reiškinį ir įvertinti ne tik genetinius įgymius, bet ir asmenybinius bei aplinkos veiksnius.

Pripažindamas dinamišką gabumų vaizdinį, jau anksčiau minėtas R. J. Sternberg (2000), išplėsdamas pasiekimų ar darbų vertės sampratą, nurodo penkis *gabumų pripažinimo kriterijus*:

1. Pranašumo kriterijus (*excellence criterion*) – asmuo yra pranašesnis kai kuriais lygiais, palyginti su bendraamžiais.
2. Retumo kriterijus (*rarity criterion*) – asmuo turi aukšto lygio gebėjimų, tai yra reta tarp jo bendraamžių.
3. Produktyvumo kriterijus (*productivity criterion*) – sritis, kurioje asmuo pralenkia kitus, yra produktyvi ar potencialiai produktyvi.
4. Įrodomumo kriterijus (*demonstrable criterion*) – pranašumas, kurį asmuo turi, turi būti parodytas vienu ar daugiau valdžiais testais ar įvertinimais.
5. Vertės kriterijus (*value criterion*) – pranašumas, kurį asmuo turi, turi būti vertingas visuomenei.

Dar vieną gabaus mokinio identifikacijos būdą, remiantis naująja gabumų paradigma, pateikia Frasier M. M. ir kt. mokslininkai (1994; 1995), teigiantys, kad gabumai yra psichologinis konstruktas, kuris negali būti matuojamas tiesiogiai, tačiau apie juos galime spręsti stebint tam tikrą elgesį, ir todėl *gabus vaikas pasižymi tam tikromis charakteristikomis*:

- *motyvacija* – akivaizdžiu troškimu mokytis: mokinys parodo atkaklumą, siekdamas ar užbaigdamas paties pasirinktas užduo-

- tis; turi troškimų kuo nors tapti, daug pasiekti;
- *interesai* – intensyvūs, neįprasti ar pralenkiantys kitus darbų ir veiklos interesai; ugdytinis pats pradeda, inicijuoja darbus; siekia veiklos nepaliaujamai už grupės ribų;
 - *komunikaciniais įgūdžiais*, t. y. nepaprasta žodžių, skaičių ar simbolių išraiška – asmuo pasižymi neįprastu gebėjimu komunuoti (verbaliai, neverbaliai, fiziškai, artistiška, simboliška); ypatingai gerai vartoja tinkamus pavyzdžius, naudojami iliustracijomis ir detalėmis;
 - *problemų–sprendimo gebėjimais* t. y. efektyviomis, dažnai išradingomis strategijomis – atpažinti ir problemoms išspręsti – vaikui būdinga neįprastas gebėjimas išrasti ir pritaikyti atitinkamą strategiją, pakeisti ją, jei ji neveiksminga; sukurti naujus planus;
 - *atmintimi* – didelis informacijos lobynas mokyklinėmis ir nemokyklinėmis temomis, dėmesio kreipimas į detales; informacijos valdymas;
 - *samprotavimu* – loginiais sprendimais, gebėjimu daryti apibendrinimus ir vartoti metaforas, analogijas; kritiškai mąstyti;
 - *įžvalga* – greitu naujų sąvokų ryšių supratimu, išskirtiniu gebėjimu daryti išvadas; matyti neįprastus ir įvairiapusių ryšius, integruoti idėjas ir dalykus;
 - *įsivaizdavimu ar kūrybiškumu* – naujų idėjų sukūrimu, originalumu, aštriu pastabumu; neįprastomis, kvailai atrodančiomis idėjomis, smalsumu;
 - *tyrinėjimais – klausimais*, eksperimentais – ugdytinis kelia neįprastus jo amžiui klausimus: žaidžia su idėjomis; intensyviai tyrinėja siekdamas išsiaiškinti informacijos apie medžiagą, prietaisus ar situacijas;

- *humoru* – geba ir gerai supranta humorą – vaikui būdingas aštrus humoro jausmas, gali būti geras ar nedraugiškas; daug informacijos apie emocijas sukaupimas; gebėjimas matyti neįprastai; retas emocinis gilumas; atvirumas patyrimams; sensorinis sąmoningumas.

Tad, jei R. Sternberg pateikti gabumų vertinimo kriterijai yra gana apibrėžti, tai Frasier M. M. ir kt. mokslininkų pateiktas gabaus vaiko apibūdinimas ryškiai skiriasi nuo iki šiol įprastų gebėjimų vertinimo būdų (testų, darbų vertinimo). Galbūt šis identifikacijos būdas yra dar pernelyg sudėtingas ir reikalingas konkretesnių pedagoginių sprendinių, tačiau jis atskleidžia paties gabumų vaizdinio kaitos būtinybę puoselėti asmenybės savybes, kurios galėtų daryti įtaką gabių vaikų elgsenos susiformavimui. Pasak J. Renzulli (2000), ateities problema yra įvardyti subtilų, bet labai svarbų „gabių“ ir „potencialiai gabių“ ryšį. Mokslininkas mini, kad mokslinėse publikacijose pateikti tyrinėjimai apžvelgia tų mokinių ar suaugusių žmonių elgesį, kurių nariai pagal vieną ar kelis kriterijus gali būti priskirti prie gabių, t. y. buvo identifikuoti kaip „esantys gabūs“, bet ne tų, kurie buvo neatpažinti ar neatrinkti dėl savo neįprastų laimėjimų. Vyraujantį įspūdį, jog gabumai – tai sąlyga, kuri mažiškai suteikia ką nors daug daugiau, nepatvirtina moksliniai tyrinėjimai, nurodo J. Renzulli. Netgi, priešingai – moksliniai darbai aiškiai ir nedviprasmiškai teigia, kad gabumai turi būti vystomi kaip atitinkama asmenų, aplinkos ir tam tikrų žmogiškų pastangų sąveika. Todėl pirmiausia ugdymo procese reikėtų atkreipti dėmesį į „potencialiai gabius“ ir, vadovaujantis šiuolaikine dinamiška gabumų samprata, numatyti, kokie vaikai galėtų atskleisti savo gabumų potencialą sukūrus jiems tam tikras palankias sąlygas.

Išvados

Atlikta mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad gabių mokinių atpažinimas yra edukacinio proceso būtinybė, nes sąlygoja visų ugdytinių polinkių ir poreikių atliepimą. Tačiau gabaus vaiko identifikacijos procesas yra problemiškas, nes pati gabumų samprata labai sudėtinga, apimanti įvairius gebėjimus, kurie gali pasireikšti nevienodu intensyvumu, skirtingu laiku ir aplinkybėmis.

Remiantis šiuolaikinėmis gabumų sampratos koncepcijomis (J. Renzulli, F. Gagne, A. Tannenbaum, R. Sternberg), ryškėja naujos paradigmos vaizdas, kuris gabumus apibrėžia kaip ne

statinį, o dinaminį reiškinį, sąlygojamą tiek genetinių, tiek asmenybės ir aplinkos veiksnių, ir sudarantį prielaidas atpažinti gabų mokinių iš tam tikrų jo savybių, polinkių ir elgesio ypatumų.

Siekiant atpažinti gabius vaikus galima remtis dviem – testo taškų ir pasiekimų vertės – kriterijais. Iki šiol buvęs dažniausias gabių vaikų identifikavimo būdas, naudojantis testais ir remiantis tam tikru surinktų taškų skaičiumi, jau nėra toks patikimas, bet vis dar iki šiol objektyvus vertinimas. Alternatyvus gabių vaikų atpažinimo būdas yra rėmimasis mokinių pranašesniais pasiekimais ir tam tikru, būdingu gabiesiems vaikams, elgesiu, gali atskleisti dinamiškesnį gabumų vaizdinį, tačiau nepanaikina subjektyvumo problemos.

LITERATŪRA

Almonaitienė J. Šiuolaikinis požiūris į kūrybingumą ir jo įvertinimo problemos // *Psichologija*, Nr. 21, 2000, p. 82–90.

Almonaitienė J. Kūrybingumo ir inovacijų psichologija. Kaunas: Technologija, 2006.

Betts G. T., Neihart M. (1988). Profiles of the gifted and talented // <http://www.gt-cybersource.org/> [žr. 2007-05-11].

Cohen L. M. Conceptual foundations for gifted education: stoc-taking // [http://proquest.umi.com/Reoper Review; Winter 2006; 28, 2; Proquest Education Journals, pg. 91–111. \[2006 10 21\].](http://proquest.umi.com/Reoper Review; Winter 2006; 28, 2; Proquest Education Journals, pg. 91–111. [2006 10 21].)

Csikszentmihalyi M. Finding flow. The psychology of engagement with everyday life. USA: Basic Books, 1997.

Drewelow H. Giftedness more than IQ // *Gifted Education International*. 1998, vol. 13, p. 136–139.

Dukynaitė R. Gabių mokymo problema pedagogikoje // *Acta Paedagogica Vilnensia*. Nr. 7, 2000, p. 154–165.

Frasier M. M., Martin D., Garcia J., Finley S. V., Krisel S., King L. L. A new window for looking at gifted children. Research Monograph 95222 (1995) / <http://www.gifted.uconn.edu/nregt/nrconlin.html> [žr. 2007-01-13].

Frasier M. M., Passow A. H. Toward a New Paradigm for Identifying Talent Potencial Research Mo-

nography 94112 (1994) // <http://www.gifted.uconn.edu/nregt/nrconlin.html> [žr. 2007-01-13].

Gabių mokinių ir jaunuolių ugdymo strategija // http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/ [žr. 2007-03-24].

Gabių mokinių ir jaunuolių ugdymo programa // http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/. [žr. 2007-03-24].

Gagne F. A differentiated model of giftedness and talent // Some modern definitions and conceptions of giftedness/www.nswagtc.org.au/info/definitions/gagnemodel.html [žr. 2007-01-24].

Gallagher J. James. Teaching the gifted child – 1985.

Gardner H., Solomon B., Power K. Multiple intelligence // *Encyclopedia of Creativity*. vol. I, Academic Press, 1999, p. 273–283.

Girdzijauskienė S. Lietuvių vaikų intelekto struktūra: WISC-III LT rezultatų analizė. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2001.

Grakauskaitė-Karkockienė D. Kūrybiškumo psichologija. Vilnius: Logotipas, 2003.

Manning S. Recognizing gifted students: a practical guide for teachers // [http://proquest.umi.com/Kappa Delta Pi Record; 2006; 42, 2; Proquest Education Journals, pg. 64–68. \[2006 10 21\].](http://proquest.umi.com/Kappa Delta Pi Record; 2006; 42, 2; Proquest Education Journals, pg. 64–68. [2006 10 21].)

Narkevičienė B. Gabių vaikų ugdymo sąlygų modelis ir jo raiška Lietuvoje. Daktaro disertacija. KTU, 2000.

Narkevičienė B., Almonaitienė J., Janilionis V. Itin gabių vaikų ugdymo situacijos Lietuvoje analizė. Vilnius, 2002 // http://www.smm.lt/svietimo_bukle/tyrimai_sb.htm [žr. 2007-03-24].

Narkevičienė B., Šiaučiukėnienė L. Vaiko gabumo modelis – kaip viena iš šiuolaikinės Lietuvos švietimo sistemos metodologinių koncepcijų // *Socialiniai mokslai*, 3, 1999, p. 51–57.

Renzulli S. Joseph. The identification and development of giftedness as a paradigm for school reform // <http://proquest.umi.com/> *Journal of Science Education and Technology*; Vol. 9, No. 2, 2000, pg. 95–114 [žr. 2006-10-24].

Renzulli Joseph S. The three-ring conception of gif-

tedness // Baum S. M., Reis S. M., Maxfield L. R. (Eds.). *Nurturing the gifts and talents of primary grade students*. Mansfield center, CT: Creative Learning Press, 1998.

Tannenbaum A. (1983). Definition of giftedness // *Some modern definitions and conceptions of giftedness* // www.nswagtc.org.au/info/definitions/gagnemodel.html [žr. 2007-01-24].

Sternberg J. Robert. The Theory of Successful Intelligence // *Gifted Education International*, 2000, vol. 15, No 1, p. 4–21.

VanTassel-Baska J. A content analysis of evaluation findings across 20 gifted programs: a clarion call for enhanced gifted program development // *Gifted Child Quarterly*, 2006, No. 50, p. 199–215.

GIFTED LEARNERS' IDENTIFICATION PROBLEMS

Agnė Brandišauskienė

Summary

The recognition of abilities and creation of favorable conditions for their development is an old and relevant problem. Studies of scientists from all over the world confirm the necessity to consider gifted learners as an important part of the pedagogical process because of their significant aspects. A personal level comes first, as the quality of formation has to meet the needs and inclinations of every learner. It is followed by a social level since the revelation of all learners' certain abilities should not make a negative impact on the psychological atmosphere of the training process. Thirdly, the potential of giftedness is also of major importance to political and economic levels as that is human resources of every state.

The identification process of a gifted child is problematic seeing that the concept of giftedness is rather complicated. It implies different abilities that can show up with mixed intensity in different time and circumstances.

A traditional paradigm allows us to regard giftedness as a static phenomenon. That conception is first of all related to intellectual or academic abilities. Discussion of modern concepts of giftedness, however, provides us with a new paradigm defining giftedness as a dynamic phenomenon conditioned by genetic, personal and environmental factors.

To recognize gifted children, one can be guided by two criteria: the points of a test and the value of results. The most common identification of gifted children by using tests is currently not so reliable, yet it remains as an objective evaluation. An alternative way to recognize gifted children is by the reference to better achievements and certain behavior characteristic to the children in question. It can reveal a more dynamic view of giftedness, yet the problem of subjectivity is still there.

Įteikta: 2007 04 15

Priimta: 2007 06 20